

*Arijana Kolak Bošnjak**

Eugen Kvaternik i unionisti 1861. – 1871.: pokušaji suradnje ili nadmudrivanja**

Eugen Kvaternik nastojao je tijekom 60-ih godina 19. stoljeća ostvariti političku suradnju s unionistima, najprije s grofom Julijem Jankovićem u prvoj polovini, a zatim s banom Levinom Rauchom u drugoj polovini 1860-ih. Da bismo utvrdili na kojim se temeljima nastojala ostvariti ta suradnja i je li se radilo o namjeri da zajednički politički djeluju ili tek o međusobnom nadmudrivanju, analizirat ću političko djelovanje Eugena Kvaternika i dvojice najistaknutijih unionista, grofa Julija Jankovića i bana Levina Raucha.

Ključne riječi: pravaši, unionisti, Eugen Kvaternik, Julije Janković, Levin Rauch

Uvod

Eugen Kvaternik svojim je publicističkim i političkim djelovanjem nastojao riješiti hrvatsko pitanje, tj. pitanje teritorijalne cjelovitosti i samostalnosti hrvatskih zemalja, kao gorući problem hrvatske politike u drugoj polovini 19. stoljeća. To je vidljivo iz njegovih brojnih spisa kojima je nastojao upoznati svjetsku javnost s hrvatskim pitanjem i ponuditi načine njegova rješenja. U tom kontekstu Kvaternik je smatrao da se Hrvatska ne može samostalno izboriti za svoju neovisnost te je tražio različite saveznike u inozemstvu.¹ Prilike u svijetu uvijek je promatrao u njihovu međuodnosu te je ovisno o okolnostima slagao nove kombinacije pomoću

* Arijana Kolak Bošnjak, Hrvatski institut za povijest, Opatička 10, 10 000 Zagreb, Republika Hrvatska, E-mail adresa: akolak@isp.hr.

** Ovaj članak nastao je u sklopu projekta IP-2019-04-5148 MAPPAR (Mapiranje parlamentarnih izbora 1848.-1918. u Hrvatskoj), koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

¹ U spisu *Politička razmatranja na razkrižju hrvatskoga naroda* Kvaternik je ustvrdio: „(...) pitanje naše može, da mora prije kasnije europejskim pokretom konačno riješeno biti, a to tim većma: jer je pitanje naše već europejske važnosti, te se dotičnici već ne malo zanimaju unutarnjim odnošajima

kojih je Hrvatska trebala iznjedriti svoju samostalnost. Pritom nije prezaao od saveza s mađarskom emigracijom, ali ni mađarskom službenom politikom, talijanskim nacionalnim pokretom, Rusijom, Francuskom, poljskom emigracijom, Srbijom, pa čak i bečkom vladom.² S obzirom na to, čini se da se Kvaternik vodio krilaticom „cilj opravdava sredstvo”, pri čemu treba imati na umu da je njegov jedini cilj bila cjelovita i samostalna Hrvatska.

Isto to činio je na razini političkih odnosa unutar Hrvatske te je pojedince i političke stranke stavljao u međudnos i na tom temelju gradio moguću suradnju jednih s drugima, pa tako i suradnju pravaša s unionistima.

Nakon što se iz prve emigracije vratio u domovinu Kvaternik je u siječnju 1861. objavio spis *Politička razmatranja na razkrižju hrvatskoga naroda*. U njemu je pokušao uputiti hrvatsku politiku kako se treba ponašati ako želi pozitivno riješiti hrvatsko pitanje: „Ne smijemo se mi prije vremena ni s kim i ni u čem vezati: tko bi danas htio u Hrvatskoj kao bezuvjetnu narodnu težnju proglasiti ‘Kraljevina Hrvatska nikada se razborito s krunom Ugarskom svezati nemože (ili ma kojom drugom)’, nevaljalo bi sudio, jer tko može znati što će danas sutra usljed političkih okolnosti bivstvu našem pruditi ili štetovati. Onaj tko tvrdi ‘mi se moramo svakako svezati s Ugarskom bolje naše budućnosti ili ove jemstva radi’ ludovao bi jer tko ti jamči da sutra taj savez mjesto jemstva neće ti jaram donieti?”³ Kvaternik je bio svjestan da su putovi rješenja hrvatskoga pitanja unutar Monarhije vrlo zapetljani te je bio spreman na dogovore i s Bečom i s Peštom. Računao je da bi se mogli iskoristiti njihovi sukobljeni interesi da se i jedne i druge izbaci iz nadmetanja za političku prevlast nad Hrvatskom i tako dođe do hrvatskoga ujedinjenja i oslobođenja. U svojim idejama zato je ostavljao prostor za različite kombinacije kojima je nastojao postići svoj cilj, ali je upozoravao i na opasnosti koje mogu proisteći iz krutoga zastupanja određenoga stajališta, pozivajući hrvatsku javnost da mudro promišlja o svojoj budućnosti.

Eugen Kvaternik i Julije Janković: temelji političke suradnje

U svojem spomenutom spisu Kvaternik je vrlo grubo kritizirao pristaše bezuvjetnoga saveza s Ugarskom optužujući ih da su protivnici slobode i samostalnosti domovine: „(...) ove, koji se danas u plašt ‘bezuvejnog sjedinjavanja s Ugarskom’

našim.” Eugen Kvaternik, *Politička razmatranja na razkrižju hrvatskoga naroda. Posvetio svim mislećim domoljubnim Hrvatim*, sv. I (Zagreb: Tiskom dra. Ljudevita Gaja, 1861), 19.

² Tako je nastojao uvjeriti Talijane, koji su se također borili za ujedinjenje i samostalnost, da bi tek slobodna Hrvatska bila jamstvo slobode Italije. Eugen Kvaternik, *Historičko-diplomatički odnošaj Kraljevine Hrvatske napram ugarskoj kruni Sv. Stjepana* (Zadar: Brzotiskom Katoličke hrvatske tiskarne, 1894), 5. Vidi i: Ljerka Kuntić, „Kvaternik i njegovo doba”, u: *Eugen Kvaternik. Politički spisi: rasprave, govori, članci, memorandum, pisma*, prir. Ljerka Kuntić (Zagreb: Znanje, 1971), 29-30.

³ Kvaternik, *Politička razmatranja*, sv. I, 9.

skrivaju, kao okorjele zlohotnike svog naroda žigosat će povjestnica, sudit će jednom i narod, a i oni za kih se izdaju, u duši ih preziru.”⁴ Ipak, njegovi prvi politički doticaji s unionistima ostvareni su već nekoliko mjeseci poslije, u Hrvatskom saboru, gdje je čak uspostavljena i suradnja.⁵

Unionisti tada nisu bili homogena grupa, nego su se u njihovim redovima našli nekadašnji članovi Horvatsko-vugerske stranke, tzv. mađaroni, ali i neki bivši ilirci/narodnjaci te nova lica na političkoj sceni sklona obnovi političkoga saveza s Kraljevinom Ugarskom. Sve ih je povezivalo duboko nepovjerenje prema politici bečkoga dvora, prije svega zbog iskustva s bečkim apsolutizmom, centralizacijom i germanizacijom. Unionisti nisu imali izrađen i razrađen politički program. Okupljali su se oko ideja bezuvjetnoga sjedinjenja Kraljevine Hrvatske i Slavonije s Kraljevinom Ugarskom s ciljem zaštite zajedničkoga ustava, tj. visokoga stupnja slobode, odnosno političke autonomije obiju kraljevina. No, pojedinci iz njihovih redova izražavali su različita stajališta o tome na kojim temeljima taj obnovljeni politički savez s Ugarskom i s kojim ciljem treba uspostaviti. Dio unionista zauzimao se za to da se savez s Ugarskom obnovi na temelju tzv. Travanjskih zakona iz 1848., a drugi dio smatrao je da on treba biti utemeljen na potpunoj narodnoj i političkoj ravnopravnosti Trojedne kraljevine i Kraljevine Ugarske.⁶ Zbog tih različitih stajališta među unionistima Kvaternik je mogao računati na suradnju samo s pojedincima iz njihovih redova.

Temeljni dokument oko kojega su se unionisti 1861. okupili bio je *Prijedlog narodnih zastupnika grada Zagreba o odnošenju trojedne kraljevine naprama Ugarskoj*, u kojem je iskazana namjera obnove realnoga saveza s Ugarskom. U njemu se navodi i zahtjev za očuvanje visokoga stupnja samostalnosti Trojedne kraljevine u odnosu na Kraljevinu Ugarsku, uz obvezu priznanja njezine cjelokupnosti. Unionisti su smatrali da se jedino u savezu s Ugarskom Hrvatska može oduprijeti nasrtajima bečke politike, iskazujući pritom nadu da su Mađari mnogo naučili iz događaja 1848./1849. godine. Za razliku od njih, kod Kvaternika je nepovjerenje prema Mađarima bilo duboko ukorijenjeno zbog iskustva iz vremena

⁴ Kvaternik, *Politička razmatranja*, sv. I, 23.

⁵ Kvaternik je 1861. godine bio prvi i jedini put izabran za zastupnika u Hrvatskom saboru. Bio je izabran u više kotara, ali je odlučio zastupati ribnički. Zanimljivo je naglasiti da je i tijekom saborskoga zasjedanja bio izabran za zastupnika nekih kotara čiji su zastupnici iz raznih razloga odustali od saborskoga rada, ali ih je Kvaternik morao odbiti jer je već imao mandat. To nam pokazuje da je Kvaternik svojim publicističkim i saborskim angažmanom dopro do šire javnosti. Usp. Arijana Kolak Bošnjak, „Izbori u Riječkoj županiji i njezini zastupnici na Hrvatskom saboru 1861. godine”, *Povijesni prilozi* 40 (2021), br. 61: 479.

⁶ O razlikama u promišljanju među unionistima vidi: Arijana Kolak Bošnjak, „From the Pre-March Demands to the Croatian-Hungarian Settlement: Pro-Hungarian Politics in Banal Croatia from the 1840s until 1868”, u: *The 1868 Croatian-Hungarian Settlement: Origin and Reality*, ur. Vlasta Švooger, Dénes Sokcsevits, András Cieger i Branko Ostajmer (Zagreb; Budapest: Hrvatski institut za povijest; MTA, Történettudományi Intézet, 2021), 47-49.

revolucije 1848./1849., zatim i s mađarskom emigracijom, ali i zbog lica koje su Mađari pokazali već krajem 1860. i početkom 1861., kad su jasno počeli iznositi teritorijalne zahtjeve prema hrvatskim zemljama, ali i podcjenjivati položaj Trojedne kraljevine u odnosu na Kraljevinu Ugarsku, odnosno hrvatskoga naroda u odnosu na mađarski. Zbog toga Kvaternik nije bio sklon prijedlogu rješenja odnosa s Ugarskom koji su iznijeli zagrebački zastupnici na Saboru. U svojem saborskom govoru ustvrdio je da se prijedlogom zagrebačkih zastupnika (kao i onim Centralnoga odbora) zagovara „dvoputje”, tj. ideja da Hrvatska u rješenju svojega statusa u Monarhiji ima samo dvije mogućnosti: združiti se s Peštom ili združiti se s Bečom. On je pak dosljedno zagovarao ideju da se Hrvatska nalazi na „raskršću”, koje ju može dovesti do toga da bude samostalna. To je, prema Kvaterniku, značilo da Hrvatska ima širok manevarski prostor za postizanje svojih ciljeva. Baš zbog toga što je smatrao da taj manevarski prostor treba ostati širok, još je manje pristajao uz prijedlog Centralnoga odbora, kojim se također zagovarala obnova saveza s Ugarskom, ali uz uvjet da Ugarska prije utvrđivanja toga saveza prizna Hrvatima određena politička prava. Kvaternik je taj prijedlog u potpunosti odbacio tvrdeći da Ugarska na uvjete nikad ne bi pristala jer bi ju to politički i narodno kompromitiralo pred Europom. Uvidio je i da bi time otpale mogućnosti pregovaranja s Mađarima o sklapanju političkoga saveza kojim bi se osigurala zajednička obrana prava Hrvatske i Ugarske, čime bi se smanjio manevarski prostor za hrvatsku politiku.⁷

Kvaternik je o uređenju odnosa Trojedne kraljevine i Ugarske iznio i vlastiti prijedlog. U njemu je ostavio otvorenu mogućnost da Kraljevina Hrvatska stupi u politički savez s Kraljevinom Ugarskom radi uspješnije obrane slobode i ustava obiju kraljevina ako Kraljevina Ugarska prizna Kraljevinu Hrvatsku slobodnom i nezavisnom spram Kraljevine Ugarske. U svojem je prijedlogu tražio i osnivanje samostalne hrvatske vlade koja bi preko svojega predstavnika utjecala na vanjske poslove, financije, rat i trgovinu Monarhije.⁸ Kvaternikov prijedlog nije prihvaćen; nije ga podržao ni grof Julije Janković, koji se jasno izjasnio za prijedlog zastupnika grada Zagreba, ali je u govoru u kojem je obrazložio svoje stajalište dao prednost Kvaternikovu prijedlogu u odnosu na onaj Centralnoga odbora: „Kako je pako taj predlog (Centralnoga odbora, nap. A. K. B.) sad sastavljen, tako se za njega nipošto izjaviti nemogu – i da mi nebi preostalo ino, neg izmed ovog i predloga g. Kvaternika birat, to bi se zaisto docnijemu pridzuzio (!), jerbo ako ga pripoznajem za sad teško izvodljivim, to je ipak muževan, dosljedan, otovrit (!)

⁷ Kvaternik, *Politička razmatranja*, sv. I, 52-53; *Dnevnik Sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držan u glavnom gradu Zagrebu god. 1861.* (Zagreb: Brzotiskom Antuna Jakića, 1862), 184-190, 196.

⁸ „Prijedlog Eugena Kvaternika o uređenju odnosa Trojedne Kraljevine s Ugarskom i Austrijom”, u: *Hrvatski sabor 1861.: zaključci i drugi važniji spisi*, prir. Arijana Kolak Bošnjak, Tomislav Markus i Stjepan Matković (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018), 211-212.

– označuje jasno što želi, i nepripušta primisalj (...).⁹ Izjasnio se i da podržava ideju narodne neovisnosti, ali ju u danim okolnostima ne smatra mogućom.¹⁰ Na taj način grof Janković dao je naslutiti mogućnost suradnje s Kvaternikom,¹¹ koja je nekoliko tjedana poslije prerasla u zajedničko političko djelovanje prilikom rasprave o državnopravnom odnosu Trojedne kraljevine prema Austriji.¹²

Grof Janković,¹³ vođa unionističke grupe na Saboru 1861. te umjereni unionist, već je prije, prilikom svojega ustoličenja za velikoga župana Požeške županije, iznio stavove koji su dali nagovijestiti da će politika pristaša saveza s Mađarima biti znatno drukčija od one iz 1840-ih. Osvrnuvši se na narodnost, on je ustvrdio da je narodnost u Trojednoj kraljevini uznapredovala, da ju treba očuvati i da u kolu jugoslavenskih naroda Hrvati i Slavonci imaju zadaću zauzeti najvažnije mjesto, istaknuvši pritom i čvrstu narodnu povezanost Hrvata i Slavonaca. Već iz tih riječi jasno je da je Janković težio za punom afirmacijom narodnosti. Kad je još izjavio da u savezu s Mađarima traži upravnu samostalnost Trojednice, dakle vlastitu vladu, te izrazio nadu da će Dalmacija i Vojna krajina biti također zastupane na nadolazećem saboru, čime se izjasnio za jedinstvo hrvatskih zemalja, dao je do znanja da zagovara i političku afirmaciju Trojednice tražeći što

⁹ *Dnevnik Sabora 1861.*, 316.

¹⁰ Još neki budući unionisti izjavili su da bi bili za Kvaternikov prijedlog kad bi on bio ostvariv, npr. Mirko Bogović, Miroslav Kraljević, Nikola Thaler. *Dnevnik Sabora 1861.*, 269, 286, 310, 314.

¹¹ Da se među dvojicom pravaša i unionistima razvio pozitivan odnos svjedoči i Starčević u svojim sjećanjima: „Odišav na Reku, ja ostavih u Zagrebu, u inteligenciji osobito, samo jednu, svezi s ‘bratjom Magjari’ posve prijeznu stranku.” Ante Starčević, *Nekolike uspomene* (Zagreb: Tisak Narodne tiskarne, 1870), 8.

¹² Prema tvrdnji A. Starčevića, njegova suradnja s mađaronima, kako on naziva privrženike obnove bezuvjetnoga saveza s Ugarskom, više je puta bila plodonosna. Usp. Starčević, *Nekolike uspomene*, 16-17.

¹³ Grof Julije Janković Daruvarski (1820. – 1904.) nakon školovanja u Ugarskoj obnašao je različite službe u Požeškoj županiji, a 1845. – 1848. bio je njezin podžupan. Za revolucije 1848. i 1849. držao se uglavnom suzdržano, odrekao se podžupanske časti te povukao najprije na svoje imanje Stražeman, a zatim u Ugarsku. Ipak, ostao je u vezi s pojedinim narodnjacima. Bio je u dobrim odnosima i s banom Jelačićem te ga je on 1849. imenovao vrhovnim upraviteljem Požeške županije. Na njezinu čelu bio je i za vrijeme neoapsolutizma, ali i nakon obnove županija od veljače 1861. Nakon povratka ustavnosti aktivno se uključio u politički život. Sudjelovao je u radu Banske konferencije 1860./1861. te je bio zastupnik u Hrvatskom saboru 1861. i 1868. godine. Kao unionist, zagovarao je obnovu realne unije s Ugarskom, ali je u toj uniji tražio ravnopravnost Trojednice i Ugarske, i vjerovao je da će Mađari priznati Hrvate kao politički narod. Zagovarao je široku autonomiju Trojedne kraljevine, što je uključivalo i samostalne financije. Bio je član kraljevinskoga odbora za pregovore o Hrvatsko-ugarskoj nagodbi, ali je zajedno s još trojicom unionista glasao protiv njezina prihvaćanja zato što njome Hrvatska nije dobila nadzor nad svojim izravnim porezima i zakonodavstvom. Godine 1868. položio je svoj zastupnički mandat, a uskoro je napustio i stranku. Stjepan Matković, „Janković Daruvarski, Julije”, u: *Hrvatski biografski leksikon (mrežno izdanje)*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005, pristup ostvaren 10. 5. 2023., <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=9141>.

veći stupanj autonomije za nju.¹⁴ Na saborskom zasjedanju te je političke stavove podebljao tvrdnjom da je hrvatsko-slavonski narod suveren i da se kao takav ima pravo izravno obraćati vladaru i s njim se dogovarati.¹⁵ Janković je u svojim političkim nastupima tijekom 1861. pokazao visok stupanj nacionalne samosvijesti, no unatoč tome, kao i drugi unionisti, smatrao je da se Hrvatska jedino u savezu s Ugarskom može oduprijeti nasrtajima bečke politike na ustavnost. Ustavnost je, po njemu, bila zajednička Hrvatskoj i Ugarskoj i ona im je jamčila određenu autonomiju, pa je zato izrazio i nadu da su Mađari izvukli pouku iz događaja 1848./1849. te da neće ponoviti greške prema Hrvatskoj iz 1840-ih.¹⁶

Dakle, točke oko kojih su se Kvaternik i Janković mogli usuglasiti bile su zahtjev za cjelokupnost hrvatskih zemalja, uspostava samostalne hrvatske vlade, obnova ustavnosti, ali i nužnost saveza, neke vrste, s Mađarima u borbi protiv bečke vlade. Savez s Mađarima, osim što je bio točka oko koje su se mogli složiti, bio je i točka oko koje su se razilazili jer za Kvaternika obnova realne unije s Mađarima nije dolazila u obzir; on se izjasnio za personalnu uniju.¹⁷ Za unioniste, pa i Jankovića, realna je unija bila nužnost bez koje nisu mogli zamisliti ostvarenje svojih političkih ciljeva.

Ono o čemu su se Kvaternik i unionisti najviše složili bilo je protivljenje bečkoj vladi. Kvaternik je, naime, odustao od suradnje s bečkim dvorom kad je shvatio da on zapravo nema volje reformirati Monarhiju niti prihvatiti politiku narodnosti,¹⁸ što je zorno pokazao donošenjem Veljačkoga patenta. Kvaternikov stav prema politici bečkoga dvora bio je stalan, iako joj se u nekoliko navrata okretao nadajući se da će iskoristiti nezavidnu situaciju u kojoj se Dvor nalazio da bi osigurao svoje političke ciljeve.¹⁹ Unionisti su pak zbog iskustva s apsolutizmom,

¹⁴ Govori što su držani u sl. županiji požeškoj dne. 17. i 18. veljače 1861., prigodom svečanog uvoda i umještenja presvietlog gosp. grofa Julija Jankovića Daruvarskog na dostojanstvo velikog župana sl. županije požeške (Osijek: Štampa Drag. Lehmann-a i drug., 1861), 5-6.

¹⁵ Dnevnik Sabora 1861., 100.

¹⁶ Dnevnik Sabora 1861., 315.

¹⁷ Jaroslav Šidak et al., *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914.* (Zagreb: Izdavačko poduzeće „Školska knjiga”, 1968), 21.

¹⁸ Kuntić, „Kvaternik i njegovo doba”, 28.

¹⁹ Kvaternik je i prije zasjedanja Sabora 1861. svojim konkretnim potezima poput odlaska u emigraciju 1858. te izdavanja djela *La Croatie et la Confédération italienne*, u kojem je najviše prostora posvetio osudi bečke politike u Hrvatskoj, iskazao nezadovoljstvo ponašanjem austrijske vlade u Trojednici. Čak se usudio optužiti i vladajuću kuću Habsburg da je prekršila državni ugovor s Hrvatima, da nije poštovala cjelokupnost hrvatskih zemalja i hrvatsku narodnost te ustvrditi da je zato izgubila pravo na Hrvatsku. Slijedom toga nastojao je hrvatsko pitanje predstaviti kao međunarodno, duboko vjerujući da će ono biti riješeno u kontekstu nekoga većega međunarodnog pitanja. Ipak, iskustva iz njegove prve emigracije pokazala su mu da će na međunarodnoj političkoj sceni teško pronaći sugovornike za rješenje hrvatskoga pitanja. Zato je Kvaternik, nastojeći iskoristiti oslabljeni međunarodni položaj Austrije i njezinu unutrašnju nestabilnost, predlagao bečkom centru da se država preuredi na temelju slobode i nezavisnosti pojedinih naroda. Kuntić, „Kvaternik i njegovo doba”, 12-13, 20; Ljerka

centralizacijom i germanizacijom također bili vrlo nezadovoljni austrijskom vladavinom u Hrvatskoj i optuživali su je za sve loše što se događalo u Trojedinici. Grof Julije Janković u nekoliko je navrata i prije saborskoga zasjedanja iskazao nepovjerenje prema Beču. Tako je u jednom pismu Strossmayeru izjavio nevjericu da Beč još nastoji humanijim oblicima voditi rat protiv slavenstva, a u govoru prilikom svojega ustoličenja za požeškoga velikog župana prozvao je bečku politiku, ne imenujući ju izravno, kao neprijatelja i zavidnika obostrane, hrvatske i mađarske, slobode, koju im na temelju politike *divide et impera* nastoji svakom prilikom oduzeti.²⁰ Postojanje zajedničkoga neprijatelja utjelovljenog u instituciji bečke vlade/politike otvorilo je prostor za suradnju pravaša (Kvaternika i Ante Starčevića) i unionista, a politika protivljenja Austriji postala je i najčvršća poveznica među njima na Saboru 1861., ali i nakon njega. O tome svjedoči i ponuda grofa Jankovića da o svojem trošku u nekoliko tisuća primjeraka tiska Starčevićev govor koji je na Saboru održao 26. lipnja 1861., a u kojem se prije svega izjasnio protiv Austrije.²¹ Suradnja Kvaternika (i Starčevića) s unionistima imala je na Saboru 1861. uspjeha jer ideja o zajedničkim poslovima s Austrijom nije prihvaćena.²² To je ostavljalo prostora za daljnje političke kombinacije unutar Trojedinice, ali i Monarhije, te za daljnju suradnju pravaša i unionista. Istina, tom je odlukom otpala mogućnost nastavka neposrednoga pregovaranja s Bečom, ali politika centralizacije, koju je Beč zagovarao kroz postojanje središnjega parlamenta, ionako nikako nije odgovarala ni pravašima ni unionistima jer su i jedni i drugi smatrali da ona lako može odvesti u apsolutizam. S druge strane, suradnja pravaša s unionistima, kako je to već zaključila Lj. Kuntić, nije značila i orijentaciju pravaša k Pešti.²³

Kvaternik je na Saboru 1861. nastojao okupiti što više političke javnosti oko svoje ideje cjelokupne i neovisne Hrvatske i upravo je u pojedincima iz redova unionista, i to onima koji su snažnije iskazivali nacionalnu i političku samosvijest, vidio potencijal da budu prvi koji će prigrliti njegovu ideju. Osim toga, Kvaternik je

Kuntić, „E. Kvaternik prema nekim problemima hrvatske politike u šezdesetim godinama XIX. st.“, *Radovi Filozofskog fakulteta: Odsjek za povijest* (1959), br. 1: 66-68. Vidi i djelo „Glas prvi“ iz 1859., u kojem Kvaternik upozorava Hrvate na njemačku politiku prema Hrvatskoj, u: *Eugen Kvaternik. Politički spisi*, 79-88; Šidak et al., *Povijest hrvatskog naroda*, 18.

²⁰ *Govori što su držani u sl. županiji požeškoj*, 5; Šidak et al., *Povijest hrvatskog naroda*, 17.

²¹ Ante Starčević, *Govori u Hrvatskom saboru*, prir. Nikša Stančić (Zagreb: Narodne novine; Dom i svijet; Državnost, 1996), 25-40; Starčević, *Nekolike uspomene*, 20.

²² U *ad hoc* odboru koji je sastavio adresu na vladara u kojoj su objašnjeni razlozi odbijanja slanja zastupnika u Carevinsko vijeće bili su uglavnom unionisti (Antun Stojanović, Robert Zlatarović i Mirko Šuhaj te Starčevićev i Kvaternikov prijatelj Lavoslav Šram) i obojica pravaša, dakle i Starčević i Kvaternik. Pravaši su surađivali i s Dragojlom Kušlanom. U odboru su još bili Josip Vujčić i umjesto Franje Račkog, koji nije prihvatio izbor, Franjo Uhernik. Ivo Perić, *Hrvatski državni sabor 1848.-2000.*, sv. 1: 1848.-1867. (Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Hrvatski državni sabor; Dom i svijet, 2000), 306; Šidak et al., *Povijest hrvatskog naroda*, 22.

²³ Kuntić, „E. Kvaternik prema nekim problemima hrvatske politike“, 77.

računao i na to da su unionisti malobrojnija i time slabija stranka te da će ih zato lakše pridobiti za svoju politiku. Iako ne izrijekom, to je potvrdio u drugom sveščiću svojega spisa *Politička razmatranja*, kad je objašnjavajući političku situaciju u Hrvatskoj naveo da ondje postoje dvije glavne političke stranke, nazvavši ih austrijskom (ona koja je pristajala uz Beč) i mađarskom (ona koja je pristajala uz Peštu), i aludirajući tako na „dvoputje” zastupljeno u hrvatskoj politici, a protiv kojega se on najsnažnije borio. Smatrao je da te dvije stranke nemaju dodirnih točaka oko kojih bi se mogle politički usuglasiti, što je po njemu vodilo k tome da će jedna od njih u borbi za političku prevlast izgubiti te će se „(...) uvidiv nepraktičnost politike svoje ili bolje: naporah svojih spram takmaca svoga – morati sdružiti, prije il kasnije svejedno, s čisto narodnjom strankom,²⁴ koja tako pojačana mora napokon svladati i onu preostavšu tretju nenarodnu, kao jedinu koja jošte gazi samostalnu politiku hrvatskoga naroda”.²⁵

Unatoč ostvarenoj suradnji u borbi protiv Beča, Kvaternik ipak nije uspio u nakanu da pridobije unioniste za svoju političku ideju. Bio je zbog toga silno razočaran, a posebno pogubnim smatrao je nove političke podjele među zastupnicima koje su rezultirale stvaranjem novih stranaka i time slabljenjem pozicije Hrvatske u političkim borbama u Monarhiji.²⁶ Ipak, takav rasplet političke situacije nakon Sabora 1861. nije pokolebao Kvaternika u njegovoj borbi. Nakon saborskoga zasjedanja opet je pozivao hrvatske političare na jedinstvo, uvjeren da jedino ono može dovesti do glavnoga političkog cilja koji je istaknuo, te je i nakon Sabora, ali i nakon ponovnoga odlaska u emigraciju 1863., nastavio surađivati s pojedinih unionistima, prije svega s grofom Jankovićem i Mirkom Bogovićem.²⁷ Ta suradnja bila je i dalje usmjerena protiv bečke politike, ali i njezine produžene ruke u Hrvatskoj, Samostalne narodne stranke, koja je nastala 1863. kad se podijelila Narodna stranka. Kvaternik je tako priznao u svojem dnevniku: „Doduše,

²⁴ Kvaternik je sebe i Starčevića u ovom spisu zvao narodnom strankom, dok je druge dvije stranke označio kao nenarodne, tj. kao austrijsku i mađarsku. Narodna stranka jedina je, po njegovu mišljenju, vodila narodnu, tj. isključivo hrvatsku politiku i na taj način jedina iskreno zastupala hrvatske interese. Eugen Kvaternik, *Politička razmatranja na razkrižju hrvatskoga naroda. Posvetio ih svim razborito mislećim Hrvatima*, sv. II (Zagreb: Brzotiskom Dragutina Albrechta, 1862), 153-154.

²⁵ Kvaternik, *Politička razmatranja*, sv. II, 32.

²⁶ Vidljivo je to iz njegova osvrta na početku drugoga sveščića *Političkih razmatranja*, gdje je objasnio da je prvi sveščić trebao poslužiti da se razbistre „naša” zamršena politička i državopravna pitanja i odnosi, ali „(...) umjesto da bi se razmrsili bili, tečajem prošle godine (...) jošte su se sve to bolje zapleli i to ponajviše, ako ne i isključivo, s nesloge Hrvatah”. Nastavivši analizu političke situacije u Hrvatskoj, ustanovio je: „(...) razne političke stranke našeg naroda neprestano to ‘razkršće’ u ustima nosile, u istinu pako stupaše one nepokolebivo dotičnim svojim političkim ‘dvoputjem’, kojim napokon dotle dotjeraše: da iz obzora dosad dvih političkih strankah domovine naše, porode se već tri.” Kvaternik, *Politička razmatranja*, sv. II, 1-2.

²⁷ Kvaternik, *Politička razmatranja*, sv. II, 14-15; Cherubin Šegvić, *Drugo progonstvo Eugena Kvaternika. Godine 1861.-1865. Prilog za povijest konspiracije naroda proti Austriji* (Zagreb: Knjižara i papirnica u korist „Kluba Ćirilo-Methodskih zidara”, 1907), 14, 98, 116.

kasnije, kroz Bogovića,²⁸ sam radio da bi, ako sabor opet bude sazvan, Janković sa 'narodnom strankom' (pravašima, nap. A. K. B.) sklopio na novo koaliciju, kako sam to naveo u mojim razmatranjima."²⁹ Podloga za daljnju suradnju Kvaternika i unionista nalazila se u činjenici da pitanje preuređenja Monarhije nije riješeno, pa tako ni pitanje položaja Hrvatske. Kvaternik je i u drugoj emigraciji u različitim kombinacijama koje je nudio kao rješenje hrvatskoga pitanja čvrsto računao na grofa Jankovića, što je vidljivo iz njegova dnevnika.³⁰ To je povjerenje Janković zaslužio vjerojatno zato što je dosljedno odbijao suradnju s bečkom vladom i težio okupljanju oporbe protiv bečke politike te je 1867. demonstrativno odbio otići na vladarevu krunidbu u Peštu.³¹ Janković je zadržao i čvrst stav prema Mađarima, kojima nije bio sklon odstupiti ni malo hrvatske autonomije, a napose ne financijsku. U tom je razdoblju i Bogović još bio čvrsto na pozicijama hrvatske autonomije i snažno nastrojen protiv Beča te je pristao uz konkretne prijedloge koje je Kvaternik povlačio iz emigracije, poput osnivanja narodnoga komiteta kao hrvatske narodne vlade. Kvaternik je pak i u emigraciji u vrlo zapletenim političkim prilikama nastavio borbu protiv austrijske vlade, a za rješenje hrvatskoga pitanja. Povezao se s mađarskom i poljskom emigracijom, koje su uz podršku Francuske pripremale ustanak u Monarhiji. No, ta je inicijativa propala, pa je Kvaternik već 1864. razmišljao o povratku u domovinu. Austrijsko ministarstvo policije smatralo je njegov povratak nepoželjnim, pa je Kvaternik u emigraciji ostao do 1867. godine.³²

Kvaternik i Rauch: interesi i suradnja u novim političkim okolnostima

Slabljenje Monarhije potvrđeno porazom u ratu s Pruskom nalagalo je nužnost dogovora Beča i Pešte te je dovelo do sklapanja Austro-ugarske nagodbe i vladareva krunjenja za ugarskoga kralja, prilikom čega je proglašena opća amnestija. Svi politički emigranti dobili su pravo vratiti se u domovinu, pa tako i Kvaternik. No Levin Rauch,³³ u tom trenutku namjesnik banske časti, ponudio se da osim

²⁸ Mirko Bogović (1816. – 1893.) bio je tijekom 1840-ih pristaša ilirskoga pokreta / hrvatskoga narodnog preporoda. S povratkom ustavnosti pridružuje se unionistima razočaran odnosom Austrije prema Hrvatskoj nakon revolucije 1848./49. godine.

²⁹ Šegvić, *Drugo progonstvo*, 17.

³⁰ Šegvić, *Drugo progonstvo*, 35, 66; Kuntić, „Kvaternik i njegovo doba”, 33-38.

³¹ „Pisma Bogoslava Šuleka Petru Preradoviću”, u: *Grada za povijest književnosti Hrvatske*, knj. 19, ur. Antun Barac (Zagreb: JAZU, 1950), 62.

³² Kuntić, „Kvaternik i njegovo doba”, 33-34; Šegvić, *Drugo progonstvo*, 20.

³³ Levin Rauch (1819. – 1890.), tijekom 1840-ih jedan od najistaknutijih članova Horvatsko-vugerske stranke. Članovi i pristaše te stranke zalagali su se za očuvanje čvrstoga saveza s Ugarskom, za standardizaciju kajkavštine kao narodnoga jezika i najvažnijega elementa njihova etničkoga identiteta. Protivili su se ilirskom pokretu i njegovim idejama jedinstvenoga narodnog jezika na štokavskoj

dozvole za povratak isposluje Kvaterniku i povratak u austrijsko građanstvo te pravo da se bavi odvetničkim poslom. S obzirom na to da je Kvaternikov povratak uzburkao duhove u Beču i Pešti, jer je smatran opasnim čovjekom zbog svojega protuaustrijskog i protumađarskog djelovanja u emigraciji,³⁴ na Rauchovu ponudu ne može se gledati samo kao na dobronamjeran čin, nego je Rauch u tome zasigurno imao svoju računicu. Kako su unionisti, a napose Rauch, iza sebe ostavili uistinu malo tragova, o Rauchovim namjerama prema Kvaterniku možemo promišljati na temelju Rauchova političkoga profila iz prijašnjega razdoblja. On je naime 1840-ih bio mađaron, ali je 1844. bio i jedan od onih koji se odazvao zahtjevu Beča da u Hrvatskoj pokuša ujediniti mađarone i ilirce, koji bi onda djelovali u skladu s politikom bečke vlade, koja je uz pomoć mađarskih konzervativaca namjeravala izbaciti iz političke igre mađarske liberale.³⁵ U tome nije uspio, ali čini se da mu je ta referenca koristila dvadesetak godina poslije kad je trebalo u Hrvatskoj pronaći čovjeka koji će, nakon što je sklopljena Austro-ugarska nagodba, sklopiti Hrvatsko-ugarsku nagodbu, koja je trebala još čvršće stabilizirati Monarhiju. Početkom 1860-ih Rauch se nije previše politički izlagao, nije napadao bečku politiku kao što su to činili drugi unionisti, ali nije ni žustro zagovarao obnovu političkoga saveza s Mađarima, iako se za nju izjasnio, pa je i Starčević u svojim *Uspomenama* zabilježio: „G. Levin Rauch nebiaše dosta vatreno zauzet za savez s ‘bratjom Magjari’.”³⁶ Svojim suzdržanim stavom prema dvorskoj politici osigurao je povjerenje Dvora, izjašnjavanjem za uniju s Ugarskom i ono Mađara, a uz to je već jednom pristao raditi za interese Monarhije, pa se u trenutku kad je trebalo realizirati hrvatsko-mađarsku nagodbu Rauch nametnuo kao idealan kandidat. Rauch je, kao što je poznato, uz izborne manipulacije doveo na vlast unioniste te je Hrvatsku uspio privesti Nagodbi.

osnovici te osnivanju samostalne hrvatske vlade. Prihvaćali su elemente mađarske nacionalne ideologije, npr. ideju o mađarskom jeziku kao službenom za sve Zemlje krune sv. Stjepana, ali i ideju o postojanju isključivo mađarske političke nacije na spomenutom prostoru. Nakon obnove ustavnosti 1860. Rauch je zagovarao ideju bezuvjetne obnove političkoga saveza Hrvatske i Ugarske. Godine 1867. imenovan je banskim namjesnikom te je na izborima za Hrvatski sabor 1868. uspio osigurati unionističku većinu, koja je zatim potvrdila Hrvatsko-ugarsku nagodbu. Za bana je imenovan 1868. Tijekom mandata služio se represivnim metodama prema političkim protivnicima. S banske časti odstupio je 1871. nakon optužbi za zlorabu banskih ovlasti prilikom osnivanja društva za isušivanje Lonjskoga polja. Arijana Kolak Bošnjak, „Horvatsko-vugerska stranka 1841.-1848.” (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2012), 96-130; „Rauch, Levin”, u: *Hrvatska enciklopedija (mrežno izdanje)*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021, pristup ostvaren 10. 5. 2023., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=51968>.

³⁴ Kuntić, „E. Kvaternik prema nekim problemima hrvatske politike”, 84-85.

³⁵ Kolak Bošnjak, „Horvatsko-vugerska stranka 1841.-1848.”, 166.

³⁶ Starčević, *Nekolike uspomene*, 8. Koliko je Rauch u danim okolnostima bio oprezan ili promišljen svjedoči i to da nije sudjelovao u raspravi i glasanju o slanju zastupnika u Carevinsko vijeće. *Dnevnik Sabora 1861.*, 609-610.

U takvim okolnostima Kvaternik, koji se pritisnut osobnim problemima silno želio vratiti u domovinu, nije imao bolje mogućnosti nego prihvatiti Rauchovu ponudu. Rauch je svojom ponudom da mu osim povratka isposluje i austrijsko građanstvo i pravo bavljenja odvjetničkim poslom najvjerojatnije smjerao k tome da Kvaternika zadrži unutar granica Monarhije da bi ga se lakše kontroliralo, jer su u emigraciji mogućnosti njegova djelovanja bile vrlo široke. Uz to, čineći mu uslugu, nastojao ga je i što čvršće vezati uza se. Nije to bila nikakva Rauchova inovativna metoda, nego nešto što je već postojalo u političkoj praksi unutar Monarhije. Još za vrijeme prve Kvaternikove emigracije austrijski ministri procijenili su ga kao vrlo vješta političkoga agenta i smatrali su da bi mogao postati veoma opasan u rukama neprijateljske sile, pa su zadužili Strossmayera da komunicira s Kvaternikom o mogućem povratku u domovinu.³⁷ No, bečka vlada početkom 1860-ih nije uspjela stabilizirati političke odnose u Monarhiji u svoju korist, pa tako ni u Hrvatskoj, gdje su se sve političke struje, i narodnjaci i unionisti i pravaši, ujedinile u borbi protiv Beča. Zato ni ideja da se Kvaternika u domovini drži pod kontrolom nije bila izvediva. Beč, dakle, u Hrvatskoj nije imao pouzdanoga partnera koji bi to mogao činiti. Prilike su se 1867. stubokom promijenile jer je već bila sklopljena Austro-ugarska nagodba, a uslijedili su i dogovori o Hrvatsko-ugarskoj nagodbi, što je značilo da se išlo prema unutarnjoj stabilizaciji i osnaživanju Monarhije. Zbog svih navedenih okolnosti trebali bismo ostaviti otvorenu i mogućnost da Rauchova ponuda Kvaterniku nije bila isključivo plod Rauchove inicijative, nego da su poticaji za nju stigli iz viših političkih krugova Monarhije, kao što je to bilo i prije. Na to upućuje i podatak da je Beč 1867. tražio da zagrebačko namjesništvo pozove Kvaternika kao urednika u redakciju poluslužbenoga hrvatskog lista, ali i da je sve do rujna 1869. bečko ministarstvo Kvaternikovu otpusnicu iz ruskoga državljanstva držalo u ladici, iako je ona stigla još 1867., dakle kad su pregovori o suradnji bili najintenzivniji.³⁸

Samom je Rauchu Kvaternik pak bio potreban iz više razloga. Rauch je ponajprije želio oslabiti narodnjake te je s tim ciljem nastojao uspostaviti političku suradnju s pravašima. Ta suradnja, prema Rauchu, ne bi išla k fuziji dviju stranaka, nego je pravaše namjeravao iskoristiti tako da se oni čim više približe narodnjacima i privuku na svoju stranu što više njihovih pristaša i na taj ih način oslabe.³⁹ Mislim da Rauch tada nije ciljao na to da pravaši pridobiju narodnjake za Nagodbu, kako

³⁷ Kuntić, „Kvaternik i njegovo doba”, 22-23.

³⁸ Kraljevsko hrvatsko-slavonsko-dalmatinsko namjesničko vijeće bilo je vrhovna upravna oblast u Hrvatskoj i Slavoniji, kojom je predsjedao ban, ali ona nije bila samostalna institucija, nego joj je vladar slao svoje odluke i naloge preko Hrvatsko-slavonske dvorske kancelarije u Beču. U tom kontekstu može se naslućivati da je Rauch od bečke vlade dobio zadatak angažirati Kvaternika. Kuntić, „Kvaternik i njegovo doba”, 47, 53; Kuntić, „E. Kvaternik prema nekim problemima hrvatske politike”, 86; Agneza Szabo, *Središnje institucije Hrvatske u Zagrebu 1860-1873. I. Društvena struktura nosilaca političkih i privrednih institucija* (Zagreb: FF Zagreb, Zavod za hrvatsku povijest, 1987), 110.

³⁹ Kuntić, „E. Kvaternik prema nekim problemima hrvatske politike”, 86.

tumači Lj. Kuntić,⁴⁰ nego je smjerao samo oslabiti otpor sklapanju Nagodbe, što se moglo postići ako bi dio narodnjaka pristao uz pravaše. Pritom je zasigurno računao i na to da broj pristaša koje bi pravaši uspjeli privući na svoju stranu ne bi znatno ojačao same pravaše, jer je pravaša u osnovi bilo vrlo malo, ali bi dovoljno oslabio narodnjake da bez previše napora obavi svoj zadatak – sklapanje Nagodbe.⁴¹ Pravo da razmišljamo u tom smjeru daje nam Rauchova ponuda da pravaši izdaju list u kojem bi zastupali svoje političke ideje, ali uz zahtjev da se u listu ne piše ništa o mađarizmu.⁴² Kvaterniku je ideja da izdaje pravaški list bila primamljiva, ali ga nije namjeravao podvrgnuti unionističkim ciljevima, nego je list želio izdavati da bi u hrvatskoj javnosti proširio pravašku ideju. Rauch je Kvaterniku kanio povjeriti i redakciju vladina lista koji je trebao zastupati uniju s Ugarskom, jer je Rauch bio osvjedočen o Kvaternikovoju sposobnosti političke agitacije, ali je tu ideju zaustavilo nepovjerenje Mađara prema Kvaterniku.⁴³ Rauch je, čini se, ponajviše računao na Kvaternikove publicističko-agitacijske sposobnosti jer je upravo to nedostajalo unionistima. Naime, oni sve do 1867. nisu pokrenuli vlastiti list za promociju svojih ideja jer u svojim redovima nisu imali zainteresiranih ljudi koji bi list vodili i u njemu pisali.⁴⁴ Kvaternik je pak za to bio izvrstan kandidat.

Kvaternikov interes za suradnju s Rauchom, osim na osobnim razlozima, temeljio se i na spomenutim iznesenim idejama koje je Kvaternik zastupao i nakon ponovnoga povratka u domovinu. Prije svega, tu je riječ o ideji da se unište sve stranke u Hrvatskoj te da se podigne svijest o jedinstvu hrvatskoga naroda. Ne treba izgubiti iz vida ni Kvaternikovu otvorenost za suradnju s različitim, ali važnim faktorima, kojoj je glavni cilj uvijek bio i ostao isti, a to je rješenje hrvatskoga pitanja. Iz njegova dnevnika iz druge polovine 60-ih godina vidljivo je da je upravo u unionistima vidio onu slabiju stranku koja će se, kako je tumačio još u

⁴⁰ Kuntić, „E. Kvaternik prema nekim problemima hrvatske politike”, 86.

⁴¹ Pravaši u tom trenutku nisu bili brojčano jaka, ali ni organizirana politička skupina. U Saboru su ih predstavljali tek Starčević (1861., 1865.) i Kvaternik (1861.), koji su imali nešto svojih pristaša, ali ti su brojevi u odnosu na članstvo i pristaše Narodne stranke bili zanemarivi.

⁴² Pravaši su poslije isticali da Narodna stranka zbog njihove agitacije gubi ugled u narodu, no to nije bilo točno jer je broj njezinih pristaša porastao, a ta je stranka uspjela i srušiti Raucha 1871. godine. Jasna Turkalj, „Reakcije hrvatskih oporbenih političkih stranaka na novu nagodbenu stvarnost (1869-1871.)”, u: *Kao narod s narodom... Konferencija u spomen 140. obljetnice Hrvatsko-ugarske nagodbe, Budimpešta, 2008. Zbornik radova*, ur. Dinko Šokčević (Budimpešta: Croatica, 2011), 130-131.

⁴³ Kuntić, „E. Kvaternik prema nekim problemima hrvatske politike”, 86-87.

⁴⁴ Unionisti su za urednika lista imali i kandidata iz vlastitih redova. Uredništvo je bilo ponuđeno Ignjatu Brliću, koji je tu ponudu odbio. Prve unionističke novine ipak su pokrenute krajem 1867. i zvale su se *Hrvatske novine*, a glavni urednik bio je Marko Manasteriotti. *Korespondencija Andrije Torkvata i Ignjata Brlića*, knj. 1, prir. Mato Artuković, Vlasta Švoger i Mica Orban Kljajić (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2015), 74-75; Josip Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske 1771.-1939.* (Zagreb: Stvarnost, 1962), 236; Szabo, *Središnje institucije Hrvatske*, 113-114.

Razmatranjima, morati združiti s čisto „narodnjom strankom”, tj. s pravašima, te će zajedno svladati i preostalu treću stranku. Naime, u dnevniku je stalno pisao o slabosti mađarona, kako ih je on nazivao, odnosno unionista, o njihovu lošem političkom položaju, o njihovoj nepopularnosti.⁴⁵ Uz to, kao što je Rauch nastojao iskoristiti Kvaternikove sposobnosti za vlastitu korist, tako je i Kvaternik, čini se, nastojao iskoristiti vladajuću poziciju unionista da bi osigurao neke koncesije za pravaše. Tu je prije svega bila riječ o pokretanju pravaškoga lista,⁴⁶ što mu je ponudio sâm Rauch, ali Kvaternik je s tim listom imao drukčije ciljeve od Raucha: „Sad već neće moći ignorirati lupeži (t. j. mađaroni) važnu po njih stvar (t. j. pravašku borbu), koja će im činiti razbijati glavu.”⁴⁷ Ta Kvaternikova dnevnička bilješka, zapisana neposredno nakon što je počeo izlaziti pravaški list *Hervat*,⁴⁸ najbolje odražava njegov nepovjerljivi stav prema unionistima, što se očituje u tome da ih je nazvao lupežima, kao i namjeru da nametne pravašku ideju hrvatskoj javnosti. Pomoću pravaških novina Kvaternik je, naime, namjeravao širiti pravaške ideje da bi oko njih okupio što više hrvatske javnosti te tako postigao jedinstvo/slogu Hrvata, što je smatrao glavnim preduvjetom u borbi za cjelovitost i samostalnost Hrvatske.⁴⁹ Svoju suradnju s unionistima Kvaternik je opravdavao zajedničkom borbom protiv austrijske politike i njihovih poltrona u Hrvatskoj, narodnjaka, koji su krijući se iza narodnoga imena Hrvatsku nastojali podvrgnuti Beču. Naime, pravaši su smatrali da je glavni krivac koji je doveo do Nagodbe i dualističkoga sustava politika narodnjaka iz 1866., kad su oni kao saborska većina priznali zajedničke interese s Austrijom, a zatim ušli i u pregovore s Ugarskom sredinom 1866. godine.⁵⁰ S unionistima su, tvrdio je pak Kvaternik, uvijek znali na čemu su, jer su oni otvoreno govorili o svojim političkim pozicijama. To ipak nije značilo da je Kvaternik podržavao politiku unionista. On ju je osuđivao jer, kao što nije vjerovao u dobre namjere Austrijanaca, tako i dalje nije vjerovao u dobre namjere Mađara. Prema unionistima je, kako sâm svjedoči, bio

⁴⁵ Kao i Kvaternik, Starčević je vjerovao u slabost unionista te u mogućnost njihove političke asimilacije s pravašima. Turkalj, „Reakcije hrvatskih oporbenih političkih stranaka”, 127; Kuntić, „E. Kvaternik prema nekim problemima hrvatske politike”, 86.

⁴⁶ Kuntić je vjerojatno u pravu kad zaključuje da je Kvaternikova težnja bila uz pomoć novina stvoriti stranku u pravom smislu riječi. Kuntić, „E. Kvaternik prema nekim problemima hrvatske politike”, 87.

⁴⁷ Kuntić, „E. Kvaternik prema nekim problemima hrvatske politike”, 88.

⁴⁸ *Hervat* je počeo izlaziti 20. studenog 1868. Izlazio je dva puta mjesečno do ljeta 1869., kad su se Kvaternik i Starčević razišli s dr. Ivanom Milutinom Matokom, glavnim financijerom lista i izdavačem. List je zatim izlazio pod imenom *Hrvatska* do sredine 1871. godine. Horvat, *Povijest novinstva*, 242-243.

⁴⁹ Kvaternik je u svojoj brošuri *Riječ u zgodno vrijeme* iz 1870. i dalje tvrdio da hrvatski narod ima europsku važnost te da mu je za postizanje vlastitih ciljeva potrebna samo sloga. Kuntić je zaključila da je Kvaternik tada išao i za stvaranjem pravaške stranke u pravom smislu riječi, što ne treba isključiti kao mogućnost. Kuntić, „Kvaternik i njegovo doba”, 55; Kuntić, „E. Kvaternik prema nekim problemima hrvatske politike”, 87.

⁵⁰ Turkalj, „Reakcije hrvatskih oporbenih političkih stranaka”, 126-127.

tolerantniji i zato što su oni priznavali postojanje Stranke prava, što se odnosilo na to da im je omogućeno političko djelovanje preko političkoga tiska.⁵¹ No, postavlja se pitanje je li Kvaternik bio svjestan – i ako jest, u kojoj mjeri – da je to „postojanje Stranke prava” Rauch priznavao samo zato što ga je nastojao iskoristiti protiv svojih jačih političkih protivnika, narodnjaka.

Ipak, Kvaternik se u nekim političkim pitanjima slagao s Rauchom. Tako je rješenje položaja Vojne krajine Rauch zahtijevao jednako kao i Kvaternik, a čini se da su imali bliske stavove i o Bosni, koju su obojica navodno vidjela kao dio Trojednice.⁵² Uz to, Rauch se slagao s Kvaternikom i da stranke u Hrvatskoj treba svesti na manji broj. No, u tom razmišljanju imali su različite ciljeve. Rauch je time želio učvrstiti svoj politički položaj i dualizam, a Kvaternik je, kao što je rečeno, ujedinjenjem hrvatske političke javnosti želio ojačati Hrvatsku u otporu prema Beču i Pešti i ostvariti svoje glavne političke ciljeve.

Sve navedeno upućuje na to da Rauchove namjere prema Kvaterniku, ali ni Kvaternikove prema Rauchu, nisu bile iskrene. Njihova suradnja bila je svedena na nadmudrivanje tko će koga privesti u svoj politički tabor odnosno što bolje iskoristiti za svoje političke ciljeve. Kvaternik je zbog tog odnosa imao mnogo štete jer je neprestano bio pod kritikom i prozivanjem narodnjaka, a to je zasigurno pridonijelo njegovu neuspjehu na izborima za Hrvatski sabor 1871. godine.

Zaključak

Eugen Kvaternik političku suradnju s unionistima započeo je na Hrvatskom saboru 1861. godine. S obzirom na njegove stavove o Mađarima, prema čijoj je politici bio najblaže rečeno sumnjičav, te stavove unionista, koji su pak veliki dio svojega povjerenja iskazivali upravo Mađarima, možemo zaključiti da se Kvaternikova suradnja s unionistima ponajviše se temeljila na zajedničkom otporu Beču. Uz to, i Kvaternik i unionisti težili su za postizanjem autonomije Trojedne kraljevine, ali su zastupali različite stavove o tome koliki stupanj te autonomije treba biti postignut. Kvaternik je tražio gotovo samostalnost Hrvatske, ostavljajući ipak prostor za suradnju s Mađarima na području zajedničke obrane od nartaja Beča, a unionisti su težili obnovi realnoga saveza s Ugarskom, ali uz očuvanje hrvatske autonomije, koja bi se ogledala u samostalnoj hrvatskoj vladi koja bi raspolagala vlastitim financijama. No, kako unionisti u tom trenutku nisu bili homogena grupa s razrađenim političkim programom, Kvaternik je zapravo političku suradnju nastojao ostvariti s pojedincima iz redova unionista koji su pokazivali viši stupanj nacionalne samosvijesti i koji su iznosili zahtjeve za očuvanje hrvatske autonomije, a to su bili grof Julije Janković i Mirko Bogović. Glavni

⁵¹ Eugen Kvaternik, *Rieč u sgodno vrijeme* (Zagreb: Slovi Karla Albrechta, 1870), 20-21, 24.

⁵² Kuntić, „Kvaternik i njegovo doba”, 51-53.

uspjeh te suradnje bilo je sprečavanje priznavanja zajedničkih poslova s Austrijom u Hrvatskom saboru. Unatoč tome, Kvaternik nije uspio pridobiti unioniste da podrže njegove političke ideje. U drugoj polovini 60-ih godina 19. stoljeća, nakon povratka iz emigracije, Kvaternik ponovno dolazi u intenzivniji doticaj s unionistima te ulazi u pregovore o suradnji s banom Levinom Rauchom. Kako je politička situacija u Monarhiji tada bila bitno drukčija od one s početka 60-ih godina, a i odnosi snaga u Hrvatskoj bili su promijenjeni jer su u tom trenutku unionisti bili vlast i mogli su provesti svoj glavni politički cilj – obnovu saveza s Ugarskom – politička suradnja s pravašima nije bila nužna. Pravaši su im tek trebali pomoći da otupe otpor Narodne stranke prema Nagodbi. S druge strane, Kvaternik je unioniste i dalje smatrao slabijom političkom strankom te se zato nadao da će ih lakše pridobiti za svoju politiku, a njihov vladajući položaj nastojao je iskoristiti da bi riješio osobne probleme, ali i osigurao neke koncesije za pravaše poput izdavanja pravaškoga lista. Zbog navedenoga mislim da je suradnja Kvaternika i Raucha zapravo bila svedena na nadmudrivanje tko će koga privesti u svoj politički tabor, odnosno što bolje iskoristiti za svoje političke ciljeve.

Objavljeni izvori i literatura

Dnevnik Sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držan u glavnom gradu god. 1861. Zagreb: Brzotiskom Antuna Jakića, 1862.

Govori što su držani u sl. županiji požeškoj dne. 17. i 18. veljače 1861., prigodom svečanog uvoda i umještenja presvietlog gosp. grofa Julija Jankovića Daruvarskog na dostojanstvo velikog župana sl. županije požeške. Osijek: Štampa Drag. Lehmann-a i drug., 1861.

Horvat, Josip. *Povijest novinstva Hrvatske 1771.-1939.* Zagreb: Stvarnost, 1962.

Kolak Bošnjak, Arijana. „Hrvatsko-vugerska stranka 1841.-1848.” Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2012.

Kolak Bošnjak, Arijana. „Izbori u Riječkoj županiji i njezini zastupnici na Hrvatskom saboru 1861. godine”. *Povijesni prilozi* 40 (2021), br. 61: 467-482.

Kolak Bošnjak, Arijana. „From the Pre-March Demands to the Croatian-Hungarian Settlement: Pro-Hungarian Politics in Banal Croatia from the 1840s until 1868”. U: *The 1868 Croatian-Hungarian Settlement: Origin and Reality*, uredili Vlasta Švoger, Dénes Sokcsevits, András Cieger i Branko Ostajmer, 402-407. Zagreb; Budapest: Hrvatski institut za povijest; MTA, Történettudományi Intézet, 2021.

Korespondencija Andrije Torkvata i Ignjata Brlića, knjiga 1. Priredili Mato Artuković, Vlasta Švoger i Mica Orban Kljajić. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2015.

Kuntić, Ljerka. „E. Kvaternik prema nekim problemima hrvatske politike u šezdesetim godinama XIX. st.” *Radovi Filozofskog fakulteta: Odsjek za povijest* (1959), br. 1: 65-91.

Kuntić, Ljerka. „Kvaternik i njegovo doba”. U: *Eugen Kvaternik. Politički spisi: rasprave, govori, članci, memorandumi, pisma*, priredila Ljerka Kuntić, 7-64. Zagreb: Znanje, 1971.

Kvaternik, Eugen. *Politička razmatranja na razkrižju hrvatskoga naroda. Posvetio svim mislećim domoljubnim Hrvatima, sveščić I.* Zagreb: Tiskom dra. Ljudevita Gaja, 1861.

Kvaternik, Eugen. *Politička razmatranja na razkrižju hrvatskoga naroda. Posvetio ih svim razborito mislećim Hrvatima, sveščić II.* Zagreb: Brzotiskom Dragutina Albrechta, 1862.

Kvaternik, Eugen. *Rieč u sgodno vrieme.* Zagreb: Slovi Karla Albrechta, 1870.

Kvaternik, Eugen. *Historičko-diplomatički odnošaj Kraljevine Hrvatske napram ugarskoj kruni Sv. Stjepana.* Zadar: Brzotiskom Katoličke hrvatske tiskarne, 1894.

Matković, Stjepan. „Janković Daruvarski, Julije”. U: *Hrvatski biografski leksikon (mrežno izdanje)*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005. Pristup ostvaren 10. 5. 2023. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=9141>.

Perić, Ivo. *Hrvatski državni sabor 1848.-2000.*, svezak 1: 1848.-1867. Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Hrvatski državni sabor; Dom i svijet, 2000.

„Pisma Bogoslava Šuleka Petru Preradoviću”. U: *Građa za povijest književnosti Hrvatske*, knjiga 19, uredio Antun Barac, 33-87. Zagreb: JAZU, 1950.

„Prijedlog Eugena Kvaternika o uređenju odnosa Trojedne Kraljevine s Ugarskom i Austrijom”. U: *Hrvatski sabor 1861.: zaključci i drugi važniji spisi*, priredili Arijana Kolak Bošnjak, Tomislav Markus i Stjepan Matković, 211-212. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018.

„**Rauch, Levin**”. U: *Hrvatska enciklopedija (mrežno izdanje)*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristup ostvaren 10. 5. 2023. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=51968>.

Starčević, Ante. *Nekolike uspomene*. Zagreb: Tisak Narodne tiskarne, 1870.

Starčević, Ante. *Govori u Hrvatskom saboru*. Priredio Nikša Stančić. Zagreb: Narodne novine; Dom i svijet; Državnost, 1996.

Szabo, Agneza. *Središnje institucije Hrvatske u Zagrebu 1860-1873. I. Društvena struktura nosilaca političkih i privrednih institucija*. Zagreb: FF Zagreb, Zavod za hrvatsku povijest, 1987.

Šegvić, Cherubin. *Drugo progonstvo Eugena Kvaternika. Godine 1861.-1865. Prilog za povijest konspiracije naroda proti Austriji*. Zagreb: Knjižara i papirnica u korist „Kluba Ćirilo-Methodskih zidara”, 1907.

Šidak, Jaroslav; Gross, Mirjana; Karaman, Igor; Šepić, Dragovan. *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914*. Zagreb: Izdavačko poduzeće „Školska knjiga”, 1968.

Turkalj, Jasna. „Reakcije hrvatskih oporbenih političkih stranaka na novu nagodbenu stvarnost (1869-1871.)”. U: *Kao narod s narodom... Konferencija u spomen 140. obljetnice Hrvatsko-ugarske nagodbe, Budimpešta, 2008. Zbornik radova*, uredio Dinko Šokčević, 125-139. Budimpešta: Croatica, 2011.

*Arijana Kolak Bošnjak**

Eugen Kvaternik and the Unionists 1861-1871: Attempts at Cooperation or Outwitting?

Summary

During the 1860s, Eugen Kvaternik endeavoured to establish political collaboration with the unionists, initially with Count Julije Janković in the first half of the decade and later with Ban Levin Rauch in the second half. This paper aims at discerning the basis on which this collaboration was pursued and whether the intention was genuine joint political action of merely an effort to outwit one another. The analysis focuses on the political activity of E. Kvaternik and the two most prominent unionists, Count Julije Janković and Ban Levin Rauch.

Keywords: Party of Rights, unionists, Eugen Kvaternik, Julije Janković, Levin Rauch

* Arijana Kolak Bošnjak, Croatian Institute of History, Opatička 10, 10 000 Zagreb, Croatia, E-mail: akolak@isp.hr